

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 23 czerwca 2025 r.

Poz. 3116

UCHWAŁA NR XVI/102/2025 RADY POWIATU W PARCZEWIE

z dnia 18 czerwca 2025 r.

w sprawie uchwalenia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 107, ze zm.) w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwala się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Parczewie.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady
Powiatu

Janusz Zieliński

Załącznik do uchwały
nr XVI/102/2025
Rady Powiatu w Parczewie
z dnia 18 czerwca 2025 r.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025 - 2028

Zatwierdzam:

.....

Wojewódzki Konserwator Zabytków

Opracowanie: Jan Najs

Zamawiający:

*Starostwo Powiatowe w Parczewie
Parczew – 2025*

Spis treści

○ Spis treści	2
○ Wprowadzenie	3
○ Uwarunkowania realizacji programu	4
○ Podstawa prawna opracowania powiatowego programu	4
○ Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
▪ Konstytucja	5
▪ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	6
▪ Uregulowania prawne dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami ...	9
▪ Przepisy wykonawcze do ustawy	10
▪ Przepisy i konwencje międzynarodowe	11
▪ Akty prawa miejscowego, wojewódzkie i krajowe	11
○ Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
▪ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	12
▪ Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020	12
▪ Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	13
▪ Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020	14
▪ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	14
▪ Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa	15
○ Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
▪ Kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków	17
▪ Program Ochrony Środowiska	18
▪ Dokumenty na poziomie gmin	18
○ Diagnoza zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego powiatu	19
○ Charakterystyka powiatu parczewskiego	19
○ Parki kulturowe	19
○ Dziedzictwo Kulturowe	20
○ Placówki muzealne	20
○ Kapliczki, figury i krzyże przydrożne	20
○ Promocja dziedzictwa kulturowego w powiecie parczewskim	20
○ Rozmieszczenia zabytków	21
○ Wykaz zabytków nieruchomych na terenie powiatu	22
○ Zabytki archeologiczne	25
○ Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami.....	25
○ Charakterystyka gmin z ujęciem zabytków.....	27
○ Założenia programowe	37
○ Priorytety Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028	37
○ Kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami	38
○ Zakres działań i zadania programu opieki nad zabytkami	38
○ Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Parczewskiego 2025-2028	43
○ Zasady oceny realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami w Powiecie Parczewskim na lata 2025-2028	43
○ Źródła finansowania Programu	44

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe Powiatu Parczewskiego. Program ma na celu wskazanie zasadniczych kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami wraz z popularyzacją występujących na jego terenie dóbr kultury i środowiska w latach 2025 - 2028.

Dokument ma w szczególności posłużyć koordynacji przedsięwzięć podejmowanych w powiecie parczewskim na rzecz opieki nad zabytkami, przy poszanowaniu kompetencji własnych samorządów gminnych oraz stworzeniu płaszczyzny do współpracy nie tylko z prywatnymi właścicielami zabytków czy ich użytkownikami, ale również z lokalną społecznością oraz innymi podmiotami zaangażowanymi w działania na rzecz ochrony dóbr kultury. Założenia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami (zwanego w dalszej części opracowania Programem) opierają się na misji włączenia problemów z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami do systemu zadań strategicznych powiatu.

Za priorytety uznano ochronę dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu potencjału przyrodniczego powiatu, promocję i edukację oraz tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym. Zaplanowane działania skierowane są głównie na zahamowanie procesów degradacji zabytków a także w miarę możliwości doprowadzenie ich stanu do poprawy, adaptacji na cele społeczno-kulturalne, lokalną turystykę. Jednoczesne zwiększanie atrakcyjności zabytków poprzez zagospodarowanie walorów przyrodniczych powiatu i równoległym budowaniu baz wiedzy o lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego wykorzystując techniki cyfrowe. Realizacja wskazanych zadań odbywać się będzie z uwzględnieniem uwarunkowań krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego oraz uwarunkowań ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Istotne znaczenie w Programie odgrywa postulat pobudzenia w mieszkańcach powiatu świadomości wspólnoty kulturowej i wzmocnienia ich tożsamości z miejscem zamieszkania. Uwrażliwienie na przedmiotowe kwestie, chociażby poprzez zaplanowane działania o charakterze informacyjnym i edukacyjnym winno spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego. Natomiast upowszechnienie wiedzy o zabytkach, eksponowanie i promowanie dóbr kultury powiatu w kraju i poza jego granicami może znacznie przyczynić się do zwiększenia zainteresowania regionem pod względem turystycznym, co w konsekwencji przełoży się również na lokalną gospodarkę. Ponadto, wspólna dbałość mieszkańców i potencjalnych turystów o zachowanie wartości kulturowych sprzyja integracji i minimalizuje niektóre negatywne skutki globalizacji. Niezwykle istotny jest fakt, by dzięki realizacji powyższych założeń poprawie uległ stan zabytków wpisanych do rejestru poprzez rozpoczęcie w okresie realizacji programu prac konserwatorsko-restauratorskich przy obiektach których stan systematycznie się pogarszał przez jednostki samorządu na terenie powiatu.

Należy także podkreślić, że zadania wskazane w Programie do realizacji i proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom ochrony zabytków w Polsce.

Uwarunkowania realizacji programu

Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028 został opracowany w związku z realizacją ustawowych zadań powiatu wynikających z ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 poz. 107) oraz zadań o charakterze ochronnym z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292). Zgodnie art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy o samorządzie powiatowym, powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Mają one charakter komplementarny i dotyczą tych celów, których z określonych względów nie można realizować na szczeblu gminy. Równolegle, w myśl art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawodawca zobowiązał zarządy powiatów do sporządzania czteroletnich powiatowych programów opieki nad zabytkami.

Programy zgodnie z art. 87 ust. 2 mają na celu w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powiatowy program opieki nad zabytkami przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Sprawozdanie z realizacji programu sporządzane jest co 2 lata oraz przedstawiane Radzie Powiatu przez Zarząd Powiatu.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Polski system prawny gwarantuje ochronę całości dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), tworząc szereg regulacji zarówno na poziomie ustawowym, jak i na poziomie aktów wykonawczych. Ochrona zabytków została zadeklarowana jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela w Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (art. 5, art. 6 ust. 1, art. 86, Dz. U. z 2009 r. nr 114, poz. 946). Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków stanowi ustawowe zadanie samorządów na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym.

Konstytucja

Najważniejszym aktem prawnym nakładającym na państwo obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego i przekazania go kolejnym pokoleniom jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

Już w Preambule ustawodawca wyartykułował przedmiotowy obowiązek następująco:

"[...wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku".

W art. 5 Konstytucji RP znajdziemy odniesienie do obowiązku strzeżenia dziedzictwa narodowego: *„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.*

W art. 6 Konstytucji RP ustawodawca wskazuje istotę i obowiązek ochrony dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z art. 6 ust.1 : *„, Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.*

Natomiast w myśl art. 6 ust.2: *„Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.* Zgodnie z brzmieniem art.73 Konstytucji RP: *„Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”.*

Ustawa zasadnicza mówi nie tylko o odpowiedzialności konstytucyjnej Państwa, ale również nakłada taki obowiązek na każdego obywatela, wskazując w art. 82, że *„Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne, a w art. 86, iż: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.*

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym aktem prawnym regulującym kwestie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2024 r., poz. 1292). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. W art. 3 ustawa wprowadza definicję zabytku, zabytku nieruchomego, zabytku ruchomego oraz zabytku archeologicznego. Zgodnie z brzmieniem art. 3 ww. ustawy **zabytek** to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w definicji zabytku. Natomiast **zabytek ruchomy** to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w definicji zabytku. **Zabytek archeologiczny** to zaś zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Ustawa rozróżnia kompetencje i obowiązki w działaniach przy zabytkach na ochronę i opiekę.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu działań przez organy administracji publicznej, a **opieka** należy do obowiązków właścicieli zabytków. Zgodnie z art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochrona zabytków polega, w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Natomiast opieka nad zabytkiem, w myśl art. 5 przedmiotowej ustawy, sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności na zapewnieniu warunków do:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393*),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków, w myśl z art. 7 ustawy, są:

- 1) wpis do rejestru zabytków - do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa - na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zgodnie z jego kategorią:

Wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa dokonuje się na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego,

2) uznanie za pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

3) utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć rada gminy na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 18 ustawy, ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się również przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje organy ochrony zabytków z wyszczególnieniem ich kompetencji. Zgodnie z treścią art. 89 przedmiotowej ustawy są nimi:

- Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków oraz wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

- Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, zaś Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

W art. 87 ustawa formułuje obowiązek sporządzenia na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami i nakłada go na zarząd powiatu. Podstawą sporządzenia wskazanego wyżej programu, w rozumieniu art. 21 ustawy, jest ewidencja zabytków.

Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zawarte są w niżej wymienionych ustawach tj.:

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (*t. j. Dz. U. 2024 r., poz. 107*), w której zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1 pkt. 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 87*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (*Dz. U. z 2024 r., poz. 1145, ze zm.*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (*Dz. U. z 2024 r., poz. 725*) normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Dz. U. z 2024 r., poz. 1130*) określająca zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (*t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 54*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (*Dz. U. z 2024 r., poz. 1478*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393*). Określa, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (*t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164*).

Ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 887, ze zm.*).

Ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (*Dz. U. z 2018 r., poz. 2337*).

Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (*t. j. Dz. U. 2015, poz. 774, ze zm.*).

Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1597, ze zm.*).

Ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1450*).

Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1356, ze zm.*).

Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 70, ze zm.*).

Ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn (*t. j. Dz. U. 2023, poz. 1774, ze zm.*).

Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (*t. j. Dz. U. 2024, poz. 278*).

Przepisy wykonawcze do ustaw tj.:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1721*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017 r. poz. 928*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017 r. poz. 1674*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 19.07.2019 r. ws. wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (*Dz. U. z 2019, poz. 1470*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 12.05.2004 r. ws. odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (*Dz. U. z 2004, poz. 1304*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 09.04.2004 r. ws. organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (*Dz. U. z 2004, poz. 706*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 01.04.2004 r. ws. nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004, poz. 650*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe, tj.:

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie, jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.),
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

Akty prawa miejscowego:

- Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Parczewskiego na lata 2021-2024,
- Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego 2021-2024.

Dokumenty programowe wojewódzkie:

- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, przyjęty uchwałą nr XI/162/15 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., opracowany przez Zarząd Województwa Lubelskiego, z perspektywą do roku 2030.
- Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023- 2026, uchwała nr DXVIII/9149/23 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 14 listopada 2023 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/406/21 z dnia 29 marca 2021 r.
- Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027.
- Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast - województwo lubelskie Uchwała Nr XXIX/ 412/04 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 grudnia 2004 r.

Krajowe dokumenty programowe z zakresu dóbr kultury:

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami na lata 2023-2026 (przyjęty przez Radę Ministrów, uchwała nr 242 z dn. 8 grudnia 2023 r.), opracowany przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Kultury na lata 2004-2020.

Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym**

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się Program, połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Program Opieki nad Zabytkami zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami, w którym położono nacisk na nowe dziedziny wynikające ze zmian zachodzących w otaczającym nas środowisku (dynamiczny rozwój cyfryzacji, zmiany w przepisach prawa, pandemia i inne tego typu zjawiska). Wymieniano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych, będących efektem ciągłego rozwoju Polski. Wskazano na konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r. (MP.2020 poz.1060)

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

- rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
- zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
- zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego - przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
- rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
- wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
- ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
- dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
- kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;

- zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
- zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
- edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

1.4 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 -2020

Głównym celem strategicznym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce, m.in. poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Jako cele uzupełniające wskazano: wzrost efektywności zarządzania sferą kultury, zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury, zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury, promocję polskiej kultury za granicą, ochronę własności intelektualnej i walkę z piractwem, wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury oraz rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia). Wśród kierunków działań zmierzających do realizacji ww. celów wskazano między innymi: kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, jak również zwiększenie roli w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów oraz tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej.

Instrumentami realizacji Narodowej Strategii Rozwoju Kultury są: inicjatywa ustawodawcza, Narodowe Programy Kultury, programy operacyjne oraz wieloletnie programy inwestycyjne i inne dokumenty odnoszące się do kultury.

1.5 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (zwana dalej KSRR) rozwija postanowienia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju z perspektywą do 2030 r. Politykę regionalną należy rozumieć jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych regionów.

Dokument określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej, ich zadania, dokumenty programowe, sposób monitorowania i oceny efektów realizacji, formy wsparcia finansowego oraz źródła finansowania polityki regionalnej. Potencjały województw i bariery rozwojowe poszczególnych obszarów Polski są zróżnicowane i nierównomiernie rozłożone. To daje pole do aktywności instytucji publicznych w tworzeniu warunków do zapewnienia spójności społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej oraz efektywnego wykorzystania zasobów rozwojowych wszystkich regionów. Polityka regionalna w perspektywie do 2030 r. kładzie nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju i zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczym. W strategii istotną wagę przypisuje się rozwijaniu kompetencji administracji publicznej, jakie są niezbędne do prowadzenia skutecznej polityki rozwoju, w szczególności na terenach o niskim potencjale

rozwojowym. Strategiczna polityka regionalna państwa wspiera powiązania między lokalnym i regionalnym sektorem publicznym a światem biznesu i nauki.

KSRR podkreśla kluczową rolę współdziałania instytucji w realizacji przekrojowej interwencji publicznej oraz daje szansę większego angażowania się samorządów gminnych i powiatowych w realizację wspólnych projektów ponad granicami administracyjnymi. KSRR ukierunkowuje na partnerską współpracę samorządów, środowiska biznesu, świata nauki oraz społeczeństwa obywatelskiego.

Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028 wykazuje spójność z programami i celami o zasięgu wojewódzkim. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028 sporządzono przy uwzględnieniu zewnętrznych uwarunkowań i działań strategicznych ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym, wojewódzkim i powiatowym.

2.1 Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego z perspektywą do roku 2030

W powyższym dokumencie w kontekście kwestii ochrony zabytków w celu stworzenia sprawnego systemu komunikacyjnego wskazano modernizację linii kolejowej na trasie Lubartów - Parczew, odcinek 26 km. Jednocześnie podkreślono, iż Powiat Parczewski ma jedną z najwyższych lesistości tj. 24,9 % wskazanych wśród 6 powiatów. Analiza dostępności transportowej regionu wykazuje, że w obszarze województwa występują liczne obszary o utrudnionej dostępności funkcji regionalnych i ponadregionalnych. Do obszarów tych należą przede wszystkim powiaty położone w strefie północnej województwa.

2.2 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023-2026

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2023–2026 ma do spełnienia rolę promującą ideę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim.

Program wyznacza kierunki zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Zadeklarowane cele strategiczne, cele operacyjne oraz działania i priorytety skonstruowane są w odniesieniu do województwa będącego zbiorem jednostek samorządów terytorialnych różnego szczebla, w tym także Samorządu Województwa, instytucji działających w tej sferze i zainteresowanych środowisk. W dokumencie omówiono elementy współtworzące dziedzictwo kulturowe regionu, krajobraz kulturowy i dziedzictwo niematerialne.

Gminy, powiaty oraz inne podmioty w sferze opieki nad zabytkami powinny uwzględnić realizację poniższych celów programu tj.:

Cel strategiczny I: Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu społeczno-gospodarczego regionu

Cel operacyjny 1: Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi

Cel operacyjny 2: Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Cel strategiczny II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno- ekonomiczny

Cel operacyjny 1: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

Cel operacyjny 2: Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

2.3 Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

W Strategii RWL nie wymieniono żadnej z miejscowości znajdujących się na terenie Powiatu Parczewskiego. Wspomniano o rozbudowie drogi nr 815 Wisznice – Parczew – Siemień – Lubartów (dł. 61,6 km, kl. G) sprzyjającej lepszemu skomunikowaniu powiatu parczewskiego z ośrodkiem wojewódzkim oraz Białą Podlaską (ośrodkiem subregionalnym) oraz o modernizacji linii kolejowej nr 30 Łuków-Lublin Północny, dla lepszej komunikacji powiatów: łukowskiego, radzyńskiego, parczewskiego i lubartowskiego z Lublinem. Na terenie województwa występują liczne obszary o utrudnionej dostępności funkcji regionalnych i ponadregionalnych. Do obszarów tych należą przede wszystkim: w strefie północnej – pasmo obejmujące znaczną część powiatów: łukowskiego, radzyńskiego i parczewskiego. Kierunki działań dla Miejskich Obszarów Funkcjonalnych wynikają przede wszystkim z przyjętego w SRWL celu operacyjnego 2.1. - Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych. Zgodnie z zintegrowanym planowaniem rozwoju, w odniesieniu do miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz ich obszarów funkcjonalnych wskazane są działania dotyczące Powiatu Parczewskiego tj.: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Parczew – jako ośrodek rdzeniowy oraz gmina wiejska Siemień – jako strefa zewnętrzna MOF.

Strategia określa ogólne priorytety rozwoju województwa w zakresie ochrony i pomnażania dziedzictwa kulturowego oraz ich wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. Ponadto w częściach poświęconych turystyce oraz ochronie dziedzictwa kulturowego strategia podkreśla potrzebę:

1. ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych,
2. umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym zapewnienie systemowych warunków ich finansowania,
3. wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacania rynku pracy (promocja zewnętrzna),
4. stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**1. Kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków**

Kompetencje organów administracji publicznej, w tym zarządów powiatu, w zakresie ochrony zabytków określone są w *ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z zapisami art. 4 ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez **organy administracji publicznej** działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 ww. ustawy definiuje opiekę nad zabytkami jako zapewnienie przez **właściciela lub posiadacza** warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z zapisami ww. artykułów zarząd powiatu prowadzi działania związane z ochroną zabytków wobec całego zasobu obiektów na terenie powiatu, natomiast opiekę sprawuje nad zabytkami, do których posiada tytuł własności.

Do kompetencji powiatu należy również zgodnie z art. 87.1 *ustawy o ochronie zabytków* **obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami**, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmuje Rada Powiatu. Następnie program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu ma obowiązek co dwa lata przedstawić sprawozdanie Radzie Powiatu.

Do zadań powiatu na mocy ustawy należy również:

- opieka nad zabytkami stanowiącymi jego własność (art. 5);
- umieszczenie na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, znaku informującego iż zabytek podlega ochronie (art. 12);
- ustanowienie przez starostę na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków społecznych opiekunów zabytków (art. 103).

Władze powiatu mogą uchwalić zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81).

3. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Parczewskiego na lata 2021-2024

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Parczewskiego na lata 2021-2024 stanowi dokument strategiczny wykorzystywany jako instrument zarządzania środowiskiem.

W części diagnostycznej dokumentu, wskazano iż Powiat Parczewski należy do atrakcyjnych obszarów Polski. Biorąc pod uwagę warunki przyrodniczo-kulturowe, turystyka ma predyspozycje aby stać się jednym z głównych czynników rozwojowych powiatu. Różnorodność oferty: turystyka kulturowa, istniejąca sieć ścieżek rowerowych i aktywność weekendowa, działalność centrów kultury i ośrodków regionalnych, agroturystyka koncentruje działania w obszarach obiektów zabytkowych atrakcyjnych przyrodniczo.

Program wyznacza cele priorytetowe oraz zasadność ich rekomendacji. Do najważniejszych zadań związanych z ochroną zabytków należą zadania w ramach grupy ochrona zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.

Program rekomenduje atrakcyjność przyrodniczo-krajobrazową powiatu po trasach rowerowych - pieszych szlaków turystycznych, wspieranie inicjatyw społeczności lokalnych, potencjał turystyczny i rekreacyjny oraz wskazuje dalsze możliwości rozwoju na potrzeby lokalnej turystyki.

4. Dokumenty na poziomie gmin

Gminy Powiatu Parczewskiego posiadają strategie rozwoju diagnozujące ich potencjał, wizje rozwoju i partnerstwa, cele operacyjne, możliwe źródła finansowania działań ze środków zewnętrznych oraz system monitorowania i ewaluacji.

Samorządy gminne na poziomie ustaleń strategicznych podkreślają znacznie zachowania i wykorzystania na cele rozwoju turystyczno-rekreacyjnego znajdujących się w ich granicach wartości kulturowych oraz walorów środowiska naturalnego.

Gminy Powiatu Parczewskiego posiadają obowiązujące studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zawierające wymagany ustawowo zakres stanowiące akt prawa miejscowego, przyjmowany w formie uchwały rady gminy. Określają one przeznaczenie, warunki zagospodarowania i zabudowy terenu, a także rozmieszczenie inwestycji celu publicznego. Zapisy miejscowego planu muszą być zgodne z przyjętym przez gminę studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w planie miejscowym określa się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kulturowych. Miejscowy plan uzgadniany jest z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego sporządza się dla obszarów dla których utworzono park kulturowy. Na terenie Powiatu Parczewskiego nie utworzono do chwili obecnej parku kulturowego. Plan ogólny powinien uwzględniać zabytki objęte formami ochrony określonymi ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęcie w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej. Z dniem 31 grudnia 2025r. nastąpi wygaśnięcie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy i zastąpione zostanie to planem ogólnym.

Diagnoza zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego powiatu**Charakterystyka Powiatu Parczewskiego**

Powiat Parczewski, biorąc pod uwagę podział Polski na jednostki fizyczno-geograficzne obejmuje następujące krainy:

- Równina Parczewska obejmująca północno-wschodnią część powiatu,
- Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie obejmujące południową część powiatu;
- Garb Włodawski wsuwający się klinem od wschodu pomiędzy Równiną Parczewską i Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie,

Krainy te są częścią makroregionu Polesie Zachodnie.

Ponad 16% powierzchni powiatu zajmują obszary prawnie chronione. Jest to znacznie mniej niż średnio w województwie (23%) i w kraju (prawie 33%). Ponadto na terenie Powiatu Parczewskiego znajduje się część Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie, który jest obszarem o wybitnych wyróżniających się w skali światowej walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Status Rezerwatu nadany został przez UNESCO w 2002 r. W jego skład wchodzi m.in. Poleski Park Narodowy. Na terenie powiatu zostało wyznaczonych siedem ostoj, które wchodzi w skład obszarów NATURA 2000. O historii i bogatym dziedzictwie kulturowym powiatu świadczą niezbyt liczne, lecz cenne zabytki. Wśród nich można wyróżnić: drewniana dzwonnica z 1675 r. w Parczewie, neogotycki kościół w Parczewie z obrazem „Matki Boskiej z gruszką” z XVI w., synagoga z końca XIX wieku w Parczewie, młyn wodny w Siemieniu, dwie późnobarokowe kapliczki w Siemieniu, zespół pałacowo - parkowy w Jabłoni, Glinnym Stoku, Siemieniu oraz Żminnem, pałac z obiektami dworskimi i parkiem w Milanowie, oficyna i zespół parkowy w Sosnowicy, kościoły w Rudnie, Paszenkach i Kodeńcu (dawne cerkwie unickie), kościół w Radczu (dawna cerkiew prawosławna), dwa kościoły i kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego z 1646 r. w Podedwórze.

Powiat jest jednym z 24 powiatów województwa lubelskiego. W skład administracyjny powiatu wchodzi:

- gmina miejsko-wiejska: Parczew,
- gminy wiejskie: Dębowa Kłoda, Jabłoń, Milanów, Podedwórze, Siemień, Sosnowica,
- miasto: Parczew.

Powierzchnia powiatu wynosi 95 262 ha, aktualna liczba mieszkańców wynosi 31.832 osoby, w tym miasto Parczew zamieszkuje prawie 10 tys. osób. (9.966), a w gminie Parczew 13.572 osób. W pozostałych gminach: Dębowa Kłoda -3.557 osoby, Jabłoń- 3.465 osób, Milanów- 3.324 osoby , Podedwórze -1.469 osób, Siemień - 4.195 osób i Sosnowica -2.250 osób.

Parki Kulturowe.

Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego mającą na celu utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka wyróżniających się krajobrazowo terenów z zachowanymi zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Dla terenu województwa lubelskiego zbadano i określono obszary o potencjale kulturowo –przyrodniczym pozwalającym na utworzenie parków kulturowych. Delimitacja Parków Kulturowych uwzględniona jest w obowiązującym Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Zgodnie z opracowaniem wskazano 55 obszarów o potencjale do utworzenia parków kulturowych.

Wykaz proponowanych parków kulturowych obejmujących Powiat Parczewski:

- Jabłoński Park Kulturowy (gm. Jabłoń);
 - Sosnowicki Park Kulturowy (gm. Sosnowica);
 - Park Kulturowy Horostyta (gm. Dębowa Kłoda, gm. Wiryki, gm. Stary Brus),
- Pomimo powyższych wskazań dotychczas nie powstał żaden z proponowanych parków.

Dziedzictwo kulturowe.

Powiat Parczewski posiada znaczącą wartość kulturową. Obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie powiatu, szczególnie zachowane w dobrym stanie technicznym posiadają dużą wartość architektoniczną i historyczną. Wyraźne i znaczące jest ich oddziaływanie na tożsamość kulturową społeczności lokalnej, aktywność zespołów ludowych, grup artystycznych, Kół Gospodyń Wiejskich, świetlic i instytucji kultury dbających o zachowanie tradycji, zwyczajów i tożsamości.

Placówki muzealne

Na terenie powiatu parczewskiego prężną działalność prowadzi Muzeum im. Augusta Zamoyskiego w Jabłoni zlokalizowane w czworaku folwarcznym. Jest to typowe muzeum o charakterze biograficznym poświęcone Augustowi Zamoyskiemu. Placówka prezentuje w szczególności zbiory dotyczące życia i twórczości artysty, jego zamiłowanie do sportu i podróży, pamiątki po rodzinie Zamoyskich, materiały archiwalne w tym fotografie, listy, dokumenty, liczną korespondencję z mieszkańcami Jabłonia. Muzeum realizuje ciekawe projekty o formie oświatowo-kulturalnej (koncerty, wieczory poetyckie, prelekcje literackie, promocje książek). Muzeum od 2011 roku zaangażowane jest w rozwój regionu, zachowania jego tożsamości historycznej, kulturowej, religijnej i ochrony środowiska.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Wznoszenie kapliczek, figur i krzyży przy drogach lub w przydomowych ogródkach jest zwyczajem bardzo starym i szeroko praktykowanym. Na terenie powiatu spotykamy różnorodne obiekty w tej grupie zabytków. Kapliczki, figury i krzyże przydrożne objęte ochroną są ujęte w gminnej ewidencji zabytków poszczególnych gmin powiatu parczewskiego. Dwie kapliczki przydrożne w Siemieniu i jedna kapliczka murowana w Podedwórze są wpisane do rejestru zabytków Województwa Lubelskiego.

Promocja dziedzictwa kulturowego w powiecie parczewskim

Na terenie Powiatu Parczewskiego jedynie w kilku gminach prowadzona jest na szerszą skalę promocja dziedzictwa kulturowego tj. Muzeum A. Zamoyskiego w Jabłoni, Izbę Pamięci w Białce gm. Dębowa Kłoda. Ośrodek „Kraina Rumianku” w Hołownie gm. Podedwórze to wioska tematyczna działająca od 2006 roku gdzie dzieci i młodzież oraz dorośli mogą doświadczyć jak żyli, pracowali i odpoczywali nasi przodkowie. Wszystko to dzieje się w scenerii polskiej wsi gdzie dawne obyczaje są wciąż żywe i praktykowane. Ośrodek MajsteRetro Skansen Rzemiosł w Górkach gm. Sosnowica prowadzony przez Waldemara Włodarczyka związany jest z zachowaniem ginących rzemiosł i tradycyjnego rolnictwa. Obiekty te i pozostałe zabytki w powiecie promują: Centrum Informacji Turystycznej w Sosnowicy oraz Powiatowa Biblioteka Publiczna-Centrum Kultury w Parczewie z Punktem Informacji Turystycznej. W pozostałych gminach działają podstawowe instytucje typu gminny lub wiejski ośrodek kultury, biblioteka lub świetlica. W Parczewie działa na szeroką skalę Parczewski Dom Kultury w Parczewie, prowadzący szeroko rozumianą działalność kulturalną (wystawy, koncerty, zespoły artystyczne i taneczne).

Rozmieszczenia zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Kwestią niedookreśloną w prawodawstwie jest Gminna Ewidencja Zabytków, która zgodnie z art. 21. ustawy jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy, nie stanowi jednak formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2024 r. poz. 1294). Przepis art. 19 ust. 1 pkt 2. oraz art. 53 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 23 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wskazują na ścisłe powiązania ewidencji zabytków z formami ochrony konserwatorskiej wymienionymi w art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na obszarze powiatu parczewskiego zgodnie z Obwieszczeniem Nr 1/2025 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 31 stycznia 2025 r. w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, znajdują się następujące zabytki rozmieszczone w poszczególnych gminach powiatu. Łączna ich liczba zgodnie z rejestrem konserwatora zabytków wynosi 36. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie powiatu. Zabytki ruchome zgrupowane są w przeważającej mierze w kościołach rzymskokatolickich.

Wykaz zabytków nieruchomych na terenie Powiatu Parczewskiego

Lp.	Adres	Nazwa obiektu	Nr Rejestru
I.	Gmina Parczew		
1.	Parczew	Historyczne średniowieczne założenie urbanistyczne miasta Parczewa wraz z warstwami archeologicznymi.	A/1375
2.	Parczew, Pl. Wolności 43	Hala targowa.	A/779
3.	Parczew, ul. Kościelna 53	Plebania przy kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela.	A/108
4.	Parczew, ul. Kościelna 55	Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela: kościół, kaplica przedpogrzebowa (przebudowana), ogrodzenie, drzewostan wokół kościoła.	A/108
5.	Parczew, ul. Kościelna 55	Dzwonnica przy kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela.	A/108
6.	Parczew, ul. Piwonia 3	Synagoga.	A/1413
7.	Tyśmienica	Cmentarz wojenny austriacko –niemiecki z I wojny światowej z drzewostanem .	A/1345
II.	Gmina Jabłoń		
1.	Gęś	Kościół Rzymsko-katolicki pw. św. Jozafata, wraz z otaczającym drzewostanem.	A/1330
2.	Jabłoń	Obszar zabytkowy obejmujący: 1. zespół pałacowo-parkowy (pałac wraz z jego dekoracją stiukową, boazeriami, parkietami, stolarką otworów, kominkami, wyposażeniem reprezentacyjnego hallu i klatki schodowej, galeria łącząca skrzydło wschodnie pałacu z oficyną, oficyna, kaplica, założenie dziedzińca przed pałacem, brama wjazdowa, domek odźwiernego, park krajobrazowy ze starodrzewem), 2.osadę folwarczną, 3.kościół parafialny wraz z plebanią, 4.stary cmentarz z XIX w., z nagrobkami, 5. drzewostan w granicach obszaru zabytkowego.	A/601

3.	Jabłoń - Wantopol	Budynek gajówki, w granicach murów zewnętrznych.	A/12
4.	Kolano	Założenie dworsko-ogrodowe: dwór, park, kościół pw. Imienia NMP, dzwonnica, plac przykościelny.	A/1416
5.	Paszenki	Kościół parafialny pw. Trójcy Św. (dawna cerkiew unicka).	A/38
III.	Gmina Dębowa Kłoda		
1.	Białka	Kościół parafialny p.w. Serca Jezusowego z wyposażeniem wnętrza (przeniesiony z miejscowości Horodyszcze gm. Wisznice pow. bialski).	A/1428
2.	Kodeniec	Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP z wyposażeniem wnętrza, otoczenie w granicach cmentarza kościelnego, drzewostan otaczający kościół, dzwonnica.	A/107
3.	Makoszka	Wiatrak „koźlak” translokowany z miejscowości Czołna gm. Baranów, pow. puławski	A/752
IV.	Gmina Podedwórze		
1.	Podedwórze	Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem.	A/1369
2.	Podedwórze	Zespół kościelny: kościół pw. Zwiastowania NMP (wraz z ruchomościami), nagrobek Szlubowskich, cmentarz kościelny wraz z drzewostanem i ogrodzeniem oraz dzwonnica wraz z gruntem pod budynkiem.	A/652
3.	Podedwórze	Murowana kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego z 1646 r. usytuowana na skrzyżowaniu dróg powiatowych.	A/1687
V.	Gmina Siemień		

1.	Glinny Stok	Założenie dworsko – ogrodowe: dwór, park, sad, aleja dojazdowa.	A/1421
2.	Siemień	Założenie dworsko- ogrodowe: dwór, park. Figura przydrożna w kształcie słupa.	A/975
3.	Siemień ul. Kasztanowa	Figura przydrożna w kształcie słupa.	A/1638
4.	Siemień	Młyn wodny z wyposażeniem wnętrza.	A/1032
5.	Żminne	Park dworski.	A/8
VI.	Gmina Milanów		
1.	Kopina	Zespół dworski obejmujący: dwór drewniany, piwnicę murowaną i ogród.	A/499
2.	Milanów	Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP: kościół, plebania, otaczający drzewostan.	A/1370
3.	Milanów	Założenie dworsko-ogrodowe z zespołem gorzelni: dwór, park z alejami dojazdowymi, oficyna, stajnia cugowa, oranżeria, gorzelnia, magazyn gorzelni, część wschodnia d. domu gorzelnianego.	A/1371
4.	Okalew	Cmentarz wojenny (niemiecki) z I wojny światowej wraz z drzewostanem.	A/1348
5.	Radcze	Kościół parafialny pw. Św. Mikołaja z otaczającym drzewostanem w obrębie placu przykościelnego.	A/1394
6.	Radcze	Cmentarz unicki, wraz z drzewostanem.	A/1393
7.	Rudno	Kościół parafialny pw. Przemienienie Pańskiego z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego, dzwonnica.	A/109
8.	Rudno	Cmentarz epidemiczny wraz z drzewostanem.	A/1374
VII.	Gmina Sosnowica		
1.	Pieszowola	Pozostałość parku dworskiego.	A/1434
2.	Sosnowica	Cerkiew prawosławna pw. św. Piotra i Pawła z wystrojem wnętrza w granicach cmentarza cerkiewnego.	A/1414

3.	Sosnowica	Założenie przestrzenne: a) zespół rezydencyjny: oficyna I, pozostałości oficyny II, alkierz d. dworu, park, b) zespół kościelny: kościół parafialny pw. Trójcy Św. wraz z ruchomościami, dwie dzwonnice, ogrodzenie cmentarza przykościelnego, drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza. c) aleja wzdłuż ul. Mickiewicza, d) staw zwany Hetmanem.	A/672
4.	Sosnowica Lasek	Założenie parkowe .	A/672
5.	Stary Orzechów	Cmentarz wojenny.	A/1623

Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożona z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Jedynym sposobem ochrony tego zasobu jest zachowanie miejsc zalegania zabytków w stanie nienaruszonym, tak, aby kolejne pokolenia mogły poznawać swoją przeszłość, stosując coraz bardziej skuteczne a jednocześnie mniej inwazyjne metody badawcze.

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Wykaz zabytków wpisanych do rejestru "C" zabytków archeologicznych województwa lubelskiego

(Załącznik Nr 2 do obwieszczenia Nr 1/2025 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 31 stycznia 2025 r. w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego)

lp.	Gmina/miejscowość	nazwa	Numer decyzji
1.	Jabłoń - Gęś	grodzisko z wałami	C/24

Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. Pośród zadań własnych gminy, o których mowa w Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024, poz.1465) znajdują się zadania z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ponadto, obowiązki w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej ustawa z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292). W art. 4 wskazanego aktu prawnego ustawodawca sprecyzował jakie działania organy administracji publicznej powinny podejmować celem zapewnienia ochrony zabytków, zaś w art. 5. jakie warunki powinien zapewnić właściciel lub posiadacz zabytku celem

sprawowania właściwej opieki nad zabytkiem. Ponadto, w art. 22 przedmiotowej ustawy zobligowano wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 87 nakłada również na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Dla każdego stanowiska prowadzona jest przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków karta ewidencyjna – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego (zw. KEZA). Każdemu zabytkowi przyporządkowany jest numer referencyjny tzw. nr stan. AZP. W ramach prowadzonej przez właściwego Wójta Gminy – Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)- zabytki archeologiczne posiadają własne kart adresowe, których treść odpowiada danym zawartym na kartach KEZA.

Z poniższego zestawienia wynika, że gminy przestrzegają obowiązku zakładania Gminnych Ewidencji Zabytków, gdyż wszystkie gminy na terenie powiatu parczewskiego je posiadają. Znacznie większym problemem jest brak gminnych programów opieki nad zabytkami na obszarze powiatu, gdyż powyższy problem dotyczy, aż 5 gmin.

W powiecie parczewskim na dzień sporządzania niniejszego opracowania tylko Gmina Milanów posiada program opieki nad zabytkami, a Gmina Jabłoń jest w trakcie uzgodnień programu z WKZ w Lublinie.

Nazwa gminy	Gminna ewidencja zabytków tak/nie	Gminy Program Opieki nad Zabytkami tak/nie
Gmina Dębowa Kłoda	tak	nie
Gmina Jabłoń	tak	W uzgodnieniach z WKZ
Gmina Milanów	tak	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Milanów na lata 2012-2024, uchwała Nr XX/152/2021 Rady Gminy Milanów z dnia 26 marca 2021 roku
Gmina Parczew	tak	nie
Gmina Podedwórze	tak	nie
Gmina Siemień	tak	nie
Gmina Sosnowica	tak	nie

Charakterystyka gmin z ujęciem zabytków

Parczew

Gmina Parczew geograficznie położona jest na terenie Polesia Zachodniego, u ujścia rzek: Konotopy i Kłodzianki do Piwonii. Gmina znajduje się w obrębie Polesia Zachodniego, w mezoregionie Równina Parczewska na pograniczu z mezoregionem Równina Łęczyńsko-Włodawska. Obszar miasta należy w całości do zlewni rzeki Piwonii Parczewskiej, która jest prawostronnym dopływem Tyśmienicy. Parczew leży w jednym z najczystszych ekologicznie regionów Polski i jest ważnym węzłem komunikacyjnym. **Parczew** (wcześniej: Parczów) jest jednym z najstarszych miast na terenie Lubelszczyzny. Pierwotna wieś królewska o charakterze obronnym, usytuowana na wschodnim brzegu rzeki Konotopy, istniała tu już w XIII w. Pierwszą wzmiankę o Parczewie czyni Długosz pod 1235 r. Prawa miejskie otrzymał Parczew w 1401 r. z rąk Władysława Jagiełły. Za czasów panowania Jagiellonów miał miejsce szybki rozwój ekonomiczny i demograficzny ośrodka, położonego na pograniczu ziem Polski i Litwy, przy ważnym szlaku komunikacyjnym prowadzącym z Krakowa do Wilna. W 1413 r. na zjeździe w Horodle, Parczew został wyznaczony na miejsce zjazdów polsko-litewskich sejmów. Do najważniejszych należał zjazd w XV w. za Kazimierza Jagiellończyka. Parczew stał się odtąd ważnym ośrodkiem życia politycznego kraju. Tu gościli kolejno wszyscy królowie z dynastii Jagiellonów i tu zapadło wiele ważnych – dla obu krajów – ustaleń. Ostatni sejm parczewski odbył się w 1564 za Zygmunta Augusta. Parczew był siedzibą starostwa niegrodowego. Jako miasto warowne posiadał trzy bramy: Lubelską, Chełmską i Łomaską. Tuż obok miasta wznosiła się królewska rezydencja o charakterze obronnym, zwana Zamkiem. Na rynku stał Ratusz, miasto posiadało dwie łaźnie, cztery młyny i kilka browarów. Miało też prawo składu soli wiezionej na Litwę. W XVI wieku znajdowały tu się trzy kościoły, cerkiew i synagoga, a także szkoła i szpital. W XVI wieku Parczew był zamieszkiwany przez ludność zróżnicowaną pod względem etnicznym i wyznaniowym. Duży wpływ na to miasto wywierała społeczność żydowska. Zygmunt August zezwolił w nim na zamieszkiwanie Żydów w roku 1564, chociaż gmina żydowska istniała tutaj już dużo wcześniej (dokumenty z 1563 i lustracja z 1565). W 1633 r. Władysław IV odnowił przywilej użytkowania, przez parczewską gminę żydowską, synagogi i kirkutu. Sama dzielnica żydowska usytuowana była poza murami miasta, na północ od rynku, a jej mieszkańcy zajmowali się zazwyczaj handlem. Okres świetności miasta skończył się wraz z wygaśnięciem dynastii Jagiellonów i utratą znaczenia przebiegającego przez miasto traktu komunikacyjnego. W czasach panowania ostatniego króla polskiego Stanisława Augusta Poniatowskiego, miasto zaczęło dźwigać się z upadku. Wzrosła liczba mieszkańców, nastąpiło ożywienie rzemiosła i handlu. W Parczewie miało odbyć się zawarcie unii polsko-litewskiej, jednak z powodu pożaru zamku parczewskiego, unia została przeniesiona do Lublina. Rozbiory Polski zahamowały rozwój miasta. W okresie rozbiorów, podobnie jak inne miasta Lubelszczyzny, Parczew znalazł się najpierw w zaborze austriackim, by następnie stać się częścią Księstwa Warszawskiego, zaś po klęsce Napoleona i utworzeniu Królestwa Polskiego, zostać włączonym do zaboru rosyjskiego. Lata zaborów przyniosły dalszy upadek miasta. W latach międzywojennych Parczew rozwijał się powoli, choć nadal był prowincjonalnym ośrodkiem miejskim zamieszkałym przez nieco 10 tysięcy mieszkańców, w ponad połowie przez Żydów, utrzymujących się z handlu i rzemiosła, oraz przez katolików i unitów, zajmujących się rolnictwem. W latach okupacji Parczew był silnym ośrodkiem konspiracyjnym. Położone w pobliżu Lasy Parczewskie stanowiły bazę dla wielu ugrupowań partyzanckich.

Parczew posiada nieliczne zabytki, ponieważ większość obiektów w mieście była drewniana i nie przetrwała do dzisiejszych czasów, wyjątkiem jest tu drewniana dzwonnica z XVII w. Pozostałe obiekty zbudowane z cegły są znacznie młodsze.

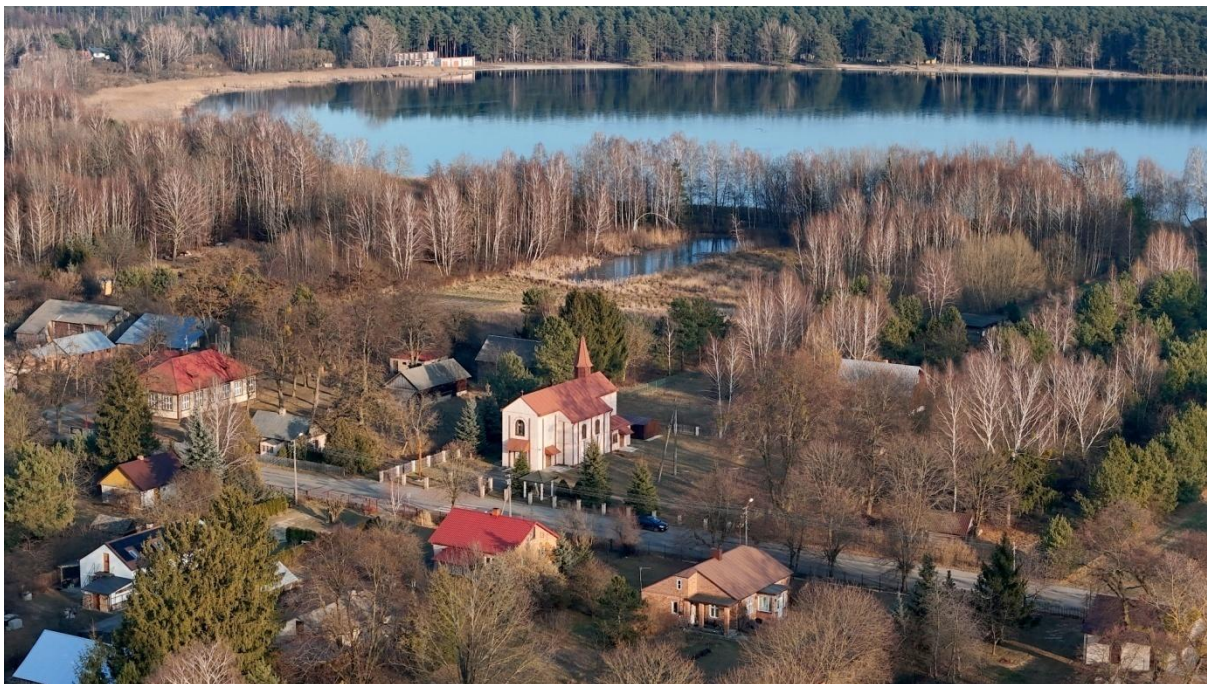
Najważniejsze zabytki to: Historyczne średniowieczne założenie urbanistyczne miasta Parczewa, Hala targowa, Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela, Dzwonnica przy kościele paraf. pw. św. Jana Chrzciciela, Synagoga. W Tyśmienicy jest cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej.

Parczew- Dzwonnica z XVII w. (fot. Anna Ignatowicz)

Dębowa Kłoda

Gmina położona w południowej części powiatu parczewskiego. Ma charakter rolniczy. Leży na obszarze Równiny Parczewskiej i Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Znaczną część gminy zajmuje kompleks leśny Lasy Parczewskie. W południowej części gminy leży Jezioro Bialskie. Tereny te stanowią główny obszar rekreacyjno-turystyczny całego powiatu. Z zabytków położonych w gminie należy wymienić kościół pw. Najświętszej Marii Panny w **Kodeńcu** cerkiew unicką z dzwonnica, dziś kościół katolicki i kościół. pw. Serca Jezusowego w **Bialce**, przeniesiony tu z Horodyszcz, dawna cerkiew unicka.

Kościół w Białce gm. Dębowa Kłoda fot. Piotr Antoniewski)

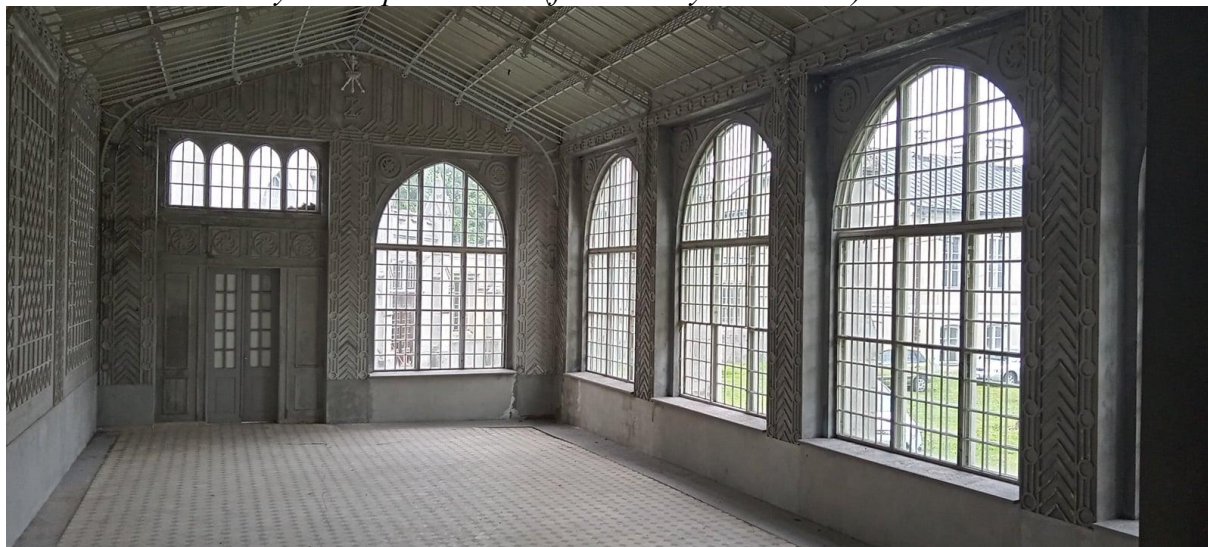
Kościół pw. NMP w Kodeńcu gm. Dębowa Kłoda (fot. Piotr Antoniewski)

Jabłoń

Gmina rolnicza położona w północno-wschodniej części powiatu parczewskiego, na terenie Równiny Parczewskiej. Posiada ciekawe zabytki: w **Jabloniu Wantopol** - budynek gajówki, w **Gęsi** - kościół rzymskokatolicki, w **Jabloniu** obszar zabytkowy obejmujący: zespół pałacowo-parkowy, w **Kolanie** założenie dworsko-ogrodowe: dwór, teren parku, kościół, dzwonnica, cmentarz przykościelny, kościół parafialny pw. Trójcy Świętej w **Paszenkach** drewniana cerkiew unicka, obecnie kościół rzymskokatolicki.

Jabłoń - Pałac Zamoyskich z pocz. XX w. (fot. Katarzyna Matczuk)

Paszenki – kościół parafialny (dawna cerkiew unicka) (fot. Katarzyna Matczuk)

Jabłoń - kościół parafialny (fot. Katarzyna Matczuk)

Milanów

Gmina rolnicza położona w północnej części powiatu parczewskiego, na terenie Równiny Parczewskiej. Posiada kilka ważnych zabytków. W **Milanowie** jest Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP oraz pałac w założeniu dworsko-ogrodowym z zespołem gorzelni, w **Radczu** - kościół parafialny pw. Św. Mikołaja - dawna murowana cerkiew prawosławna oraz cmentarz unicki, w **Rudnie** - Kościół parafialny pw. Przemienienie Pańskiego, cmentarz epidemiczny wraz z drzewostanem, w **Okalewie** cmentarz wojenny (niemiecki).

Milanów – zespół pałacowo- parkowy z XIX w. (fot. Anna Ignatowicz)

Milanów – zespół pałacowo- parkowy z XIX w. (fot. Anna Ignatowicz)

Podedwórze

Gmina Podedwórze znajduje się we wschodniej części powiatu. Jest gminą rolniczą. Posiada unikalne walory przyrodnicze związane z terenami podmokłymi i sztucznymi zbiornikami wodnymi kanału Wieprz - Krzna. Z zabytków w **Podedwórz** zachowały się dwa obiekty sakralne: Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem, Zespół kościelny: kościół pw. Zwiastowania NMP oraz murowana kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego z 1646 r. usytuowana w centrum Podedwórza *(w trakcie realizacji prac konserwatorskich)*.

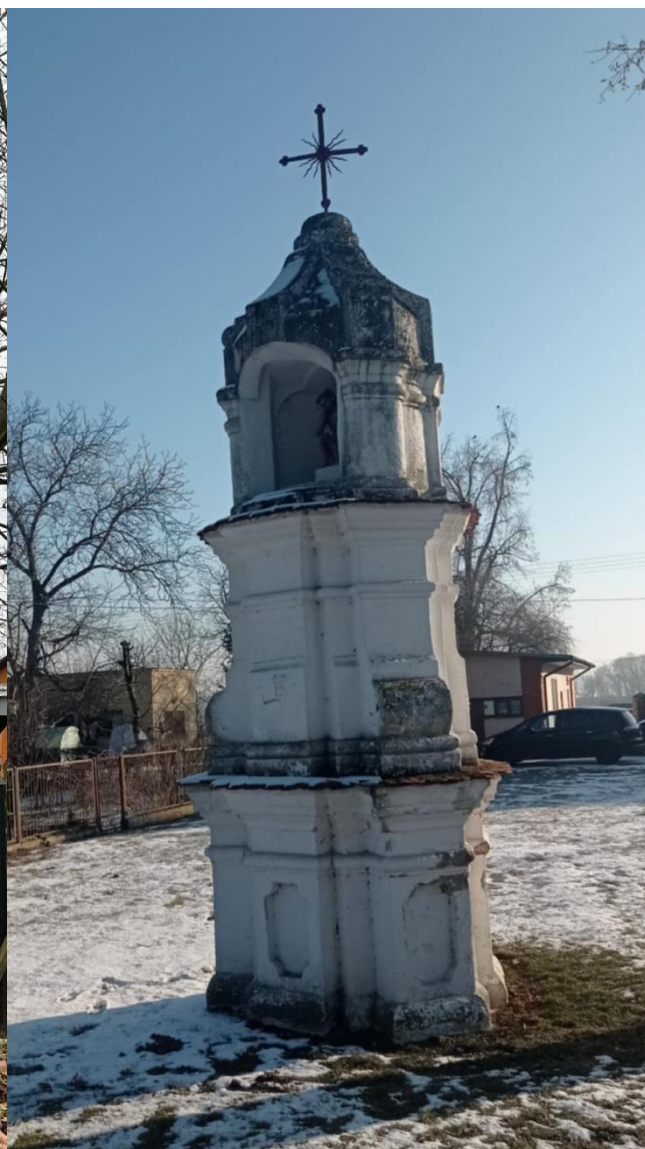
Podedwórze – murowana kapliczka z 1646 roku (fot. Agnieszka Michalska)

Siemień

Gmina rolnicza położona w zachodniej części powiatu, związana z dolinami rzek Tyśmienica i Piwonia. Oprócz rolnictwa rozwinięta jest hodowla ryb. Z zabytków zachowały się: w **Siemieniu** –Pałac z założeniem dworsko - ogrodowym, Kapliczka przydrożna w kształcie słupa z figurą św. Jana Nepomucena, Siemień, kapliczka z figurą Jezusa Frasobliwego ul. Kasztanowa, młyn wodny z wyposażeniem wnętrza. **Glinny Stok** - Założenie dworsko – ogrodowe, **Żminne** - Park podworski.

*Siemień, kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena
(fot. Anna Ignatowicz)*

*Siemień, kapliczka z figurą Jezusa
Frasobliwego (fot. Marta Klajda)*

Sosnowica

Gmina położona w południowej części powiatu. Rozwinięta jest gospodarka rolna, leśna i rybacka. Gmina posiada znakomite warunki do rozwoju turystyki. Oprócz walorów przyrodniczych tj. dużych kompleksów leśnych, jezior, otuliny i części Poleskiego Parku Narodowego zachowały się ciekawe zabytki: **Sosnowica** - Cerkiew prawosławna pw. św. Piotra i Pawła po rewitalizacji zakończonej w 2018 r. dostępna w czasie uroczystości św. Piotra i Pawła, założenie przestrzenne miejscowości, kościół parafialny pw. Trójcy Świętej, **Sosnowica Lasek** - Założenie parkowe. **Pieszowola** - Pozostałość parku dworskiego, **Stary Orzechów** - cmentarz wojenny.

Sosnowica – kościół parafialny (fot. Anna Ignatowicz)

Założenia programowe

Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gmin i powiatu. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego na co negatywny wpływ mają rosnące koszty remontów obiektów. Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., a więc:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć z samorządami, instytucjami, podmiotami prywatnymi umożliwiającymi tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytety programu opieki nad zabytkami

Priorytety Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028 dla Powiatu Parczewskiego:

1. Priorytet I

Stworzenie warunków do efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Parczewskiego.

2. Priorytet II

Upowszechnianie i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym Powiatu Parczewskiego.

3. Priorytet III

Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym Powiatu Parczewskiego.

Kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami

W celu realizacji priorytetów wyznaczonych w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028 określono kontynuację następujących długofalowych kierunków działań:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i podejmowanie działań poprawiających stan ich zachowania szczególnie zabytków będących własnością Powiatu Parczewskiego.
2. Zwiększenie atrakcyjności zabytków poprzez ich turystyczne zagospodarowanie oraz jednocześnie eksponowanie walorów przyrodniczych powiatu.
3. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzmocnienie potencjału gospodarczego otoczenia zabytków (np. jako atrakcyjnych miejsc dla aktywnego spędzania czasu wolnego). Stymulowanie ruchu turystycznego poprzez działania promocyjne powinno przełożyć się na korzyści ekonomiczne i pozwolić właścicielom zadbać o należyty stan obiektów.
4. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy.
5. Podwyższenie świadomości mieszkańców i turystów w zakresie opieki nad zabytkami powiatu. Efektywne usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki, jak również tworzenie i wspieranie inicjatyw mających na celu opiekę nad zabytkami prowadzących do zachowania ich w jak najlepszym stanie dla przyszłych pokoleń.
6. Wykorzystywanie technik cyfrowych i nowych technologii do promocji dziedzictwa kulturowego.
7. Dokumentowanie i budowanie bazy wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym.

Zakres działań i zadania programu opieki nad zabytkami

PRIORYTET I Stworzenie warunków do efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami Powiatu Parczewskiego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i podejmowanie działań poprawiających stan ich zachowania	a) monitoring stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych; b) zabezpieczenie obiektów zabytkowych i ich otoczenia przed zniszczeniem i dewastacją, celem zachowania w jak najlepszym stanie z poszanowaniem ich specyfiki zabytkowej; c) podejmowanie starań o pozyskanie środków zewnętrznych na poprawę stanu zachowania zabytków będących własnością powiatu; d) działania społecznego opiekuna zabytków.
2. Realizowanie zadań kompetencyjnych powiatu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu	a) przyjęcie przez Radę Powiatu Parczewskiego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 i okresowe monitorowanie jego realizacji; b) podjęcie uchwały Rady Powiatu

	Parczewskiego w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; c) coroczne zabezpieczanie w budżecie powiatu środków finansowych na opiekę nad zabytkami w tym na zwiększanie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych; d) wspieranie działań właścicieli zabytków z terenu powiatu poprzez udzielanie w ramach posiadanych środków finansowych dotacji celowych na konieczne prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; e) zapoznavanie właścicieli obiektów zabytkowych z możliwościami uzyskania dotacji i środków pozabudżetowych na zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami poprzez bieżące zamieszczanie na stronie internetowej powiatu dostępnych informacji dotyczących możliwości pozyskania zew. środków finansowych na zabezpieczenie i remont tych obiektów; f) prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; g) współpraca z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; h) aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych zgodnie z zaleceniami.
--	---

PRIORYTET II Upowszechnianie i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym Powiatu Parczewskiego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego	a) wydawanie i wspieranie wydawania publikacji (w tym: folderów, przewodników, informatorów) oraz informacji prasowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu i

	przyrodniczemu powiatu; b) popularyzacja postaci historycznych i wydawnictw związanych z powiatem; c) popularyzacja i rozwój instytucji kultury, d) popularyzacja stowarzyszeń, osób fizycznych promujących dziedzictwo kulturowe powiatu; e) wspieranie działalności Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni.
2. Upowszechnianie wiedzy i pobudzenie zainteresowania o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu	a) współorganizacja imprez i wydarzeń kulturalnych o charakterze lokalnym popularyzujących poszanowanie dziedzictwa kulturowego, w szczególności organizowanych w obiektach zabytkowych, kultywujących tradycję i budujących tożsamość lokalną; b) wsparcie inicjatyw społeczności lokalnych w zakresie zagospodarowywania i odnowy i wolnych budynków na cele kulturalne, c) wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw o tradycjach folklorystycznych; d) aktywizacja mieszkańców szczególnie młodzieży szkolnej (działania edukacyjne) w zakresie podejmowania prac porządkowych przy zabytkach i w ich otoczeniu.
3. Wspieranie rozwoju turystyki	a) współpraca z podmiotami działającymi na rzecz rozwoju turystyki w powiecie; b) odnowa obiektów zabytkowych i lokalnych pomników historii na potrzeby rozwoju lokalnej turystyki; c) promowanie istniejących szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych biegnących przy ważnych obiektach zabytkowych oraz istniejącej komunikacji; d) uwzględnianie informacji o produktach turystycznych powiatu.
4. Wykorzystanie nowych technologii do popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego	a) promocja na stronie internetowej powiatu dobrych praktyk w zakresie działań renowacyjnych, rewitalizacyjnych, remontowanych zabytków; b) zamieszczanie na stronie internetowej treści informacyjnych związanych z

	tematyką turystyki kulturowej, w tym, informacji o środkach komunikacji, szlakach i ścieżkach edukacyjnych; c) zamieszczanie na stronie internetowej powiatu oraz lokalnych mediach informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego powiatu, (w tym dokończenie stron w budowie); d) wykorzystanie technologii cyfrowej w informatorach i przewodnikach; e) zamieszczenie na stronie internetowej powiatu Powiatowego Programu Opieki nad zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028.
--	--

PRIORYTET III Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym Powiatu Parczewskiego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Budowanie bazy wiedzy o dziedzictwie kulturowym	a) współpraca z organami administracji publicznej i samorządowej wszystkich szczebli oraz wojewódzkim konserwatorem zabytków, b) współpraca z organizacjami pozarządowymi realizującymi problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, c) współpraca z właścicielami zabytków i społecznością lokalną, d) praca społecznego opiekuna zabytków.
2. Korzystanie z technik cyfrowych	a) zamieszczanie na stronie internetowej powiatu treści związanych z zabytkami powiatu parczewskiego z uwzględnieniem ich lokalizacji, podania formy zabytku, punktów informacji turystycznej, b) promocja projektów dotyczących rewitalizacji i odnowy zabytków, digitalizacji i archiwizacji dokumentów, dokumentacji fotograficznej dziedzictwa kulturowego, c) stworzenie interaktywnej mapy zabytków, d) utworzenie tematycznych aplikacji cyfrowych.

Zadania dodatkowe:

- Aktualizacja portalu internetowego www.parczew.pl informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu w prowadzonym przez Starostwo Powiatowe w Parczewie o nowe wiadomości na temat rosnącej potrzeby ochrony tradycji lokalnych i prac restauratorskich prowadzonych przez właścicieli zabytków.
- Podnoszenie atrakcyjności turystycznej powiatu poprzez wzrost rangi informacji turystycznej, konkurencyjności i wyjątkowości oferty turystycznej, łatwego przemieszczania się, dobrej komunikacyjności z regionem, wspieranie punktów informacji turystycznej, uaktywnienie turysty poprzez utworzenie na stronie internetowej powiatu ikonki, „Byłem, widziałem i polecam”. Kreowanie istniejących i zabieganie o nowe produkty turystyczne wykorzystujące dziedzictwo kulturowe.
- Realizacja przez placówki szkolne programu ogólnospołecznej edukacji kulturowej; edukacja dzieci i młodzieży nastawiona na poznanie wartości tzw. "małych ojczyzn" ze wskazaniem potrzeby ochrony krajobrazu kulturowego jako swoistego wyróżnika i świadectwa tożsamości regionalnej.
- Współudział w organizacji i współfinansowanie imprez kulturalnych, zwłaszcza o znaczeniu regionalnym, promujących lokalne dziedzictwo kulturowe.
- Działania związane z funkcjonowaniem szlaków edukacyjno-turystycznych, ścieżek przyrodniczych, tras rowerowych z jednostkami i podmiotami tworzącymi podkreślające zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu.
- Stała opieka nad pomnikami i miejscami pamięci na terenie Gmin poprzez współpracę przy opracowywaniu projektów lub koncepcji ich zagospodarowania.
- Współpraca z organizacjami pozarządowymi, muzeami, instytucjami regionalnymi, wojewódzkimi oraz ministerialnymi w promocji dziedzictwa kulturowego powiatu.
- Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu oraz upowszechnianie problematyki ochrony dóbr kultury w mediach, internecie, prasie lokalnej i ponadregionalnej, wydawnictwach własnych gmin i powiatu.

Zdecydowana większość zabytków znajdujących się na terenie Powiatu Parczewskiego zachowana jest w dobrym stanie, co należy wiązać z inicjatywami prywatnych właścicieli zabytków, parafii oraz władz Gminy i Powiatu. Generalnie należy stwierdzić, że regionalna polityka w zakresie opieki nad zabytkami podąża we właściwym kierunku, mając na uwadze znaczącą wartość usług w zakresie turystyki i ich wpływu na zatrudnienie miejscowej ludności.

Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028.

Zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2025-2028 będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) instrumentów prawnych - ukształtowanych przez przepisy ustawowe wynikające z obowiązujących aktów prawnych czy programów określających politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - dokumentów wydanych przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
 - tworzenie prawa miejscowego przez Radę Powiatu i Rady Gmin z Powiatu Parczewskiego,
- b) instrumentów finansowych
 - zakładających udział dotacji, subwencji, dofinansowań pochodzących z funduszy europejskich oraz innych źródeł zewnętrznych,
 - finansowanie instytucji kultury, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością samorządu;
 - środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Powiatu Parczewskiego,
- c) instrumentów koordynacji - realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych programach, współpraca z gminami z terenu powiatu parczewskiego, ośrodkami naukowymi, parafiami, organizacjami społecznymi i innymi podmiotami działającymi w obszarze ochrony zabytków,
- d) instrumentów społecznych – działania edukacyjne i promocyjne, zwiększające wsparcie lokalnej społeczności dla realizacji działań zawartych w programie, współdziałania z organizacjami społecznymi, placówkami szkolnymi w obszarze edukacji i tworzenia świadomej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego oraz związanych z nim miejsc pracy,
- e) instrumentów kontrolnych – poprzez ocenę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji programu, uwzględnianie uwag Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, społecznego opiekuna zabytków, sporządzanie okresowego sprawozdania z realizacji, aktualizacja bazy zasobów dziedzictwa kulturowego występujących na terenie powiatu.

Program może być aktualizowany odrębnie dla poszczególnych zadań, obejmując zmiany w ich zakresie lub może być poszerzany o nowe zadania, wynikające z bieżących potrzeb. Zmiany programu winny być opiniowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie i zatwierdzane uchwałami Rady Powiatu.

Zasady oceny realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292.) Zarząd Powiatu zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Powiatu.

Sprawozdanie powinno być poprzedzone analizą realizacji programu, uwzględniającą stopień wykonania zadań przyjętych do realizacji oraz efektywność ich wykonania.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu w zadaniach wskazanych do realizacji – priorytet I-II, uwzględniające następujące wskaźniki:

- ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- efektywność wykonania zadań;
- wartość finansową zrealizowanych zadań;

- zakres współpracy z podmiotami, osobami fizycznymi i jednostkami odpowiadającymi za zabytki;
- wykorzystane formy promocji i wykorzystanie nowoczesnych technik cyfrowych I.

Źródła finansowania Programu

Zasady finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami określa rozdział 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na właścicielu (posiadaczu) obiektu zabytkowego - osobie prawnej lub fizycznej, posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, będącej właścicielem zabytku, opieka nad zabytkiem stanowi jego zadanie własne. Na wniosek właściciela zabytku może być udzielona dotacja celowa. Finansowanie może pochodzić z różnych źródeł: krajowych i zagranicznych:

- środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli; na realizację zadań;
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- środki Wojewody Lubelskiego (pozostające w dyspozycji Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
- dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- środki Unii Europejskiej;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- środki prywatne;
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- składki i zbiórki publiczne finansowane ze środków ludności;
- inne środki przewidziane prawem.

Szczegółowe informacje dotyczące pozyskiwania środków finansowych na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na odpowiednich stronach internetowych.